ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 159.9:070

O‘teniyazova Gulzada Jumaniyazovna,
Qoraqalpoq davlat universiteti o‘qituvchisi

JURNALIST KASBIGA QO‘YILADIGAN INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK TALABLAR

Annotatsiya. Maqolada jurnalist kasbiga qo‘yiladigan individual-psixologik talablar rus va o‘zbek psixologiya maktablari tadqiqotlari, mintaqaviy ilmiy ishlar hamda Yevropa jurnalistikashunosligi asosida tahlil qilingan. Professiografik yondashuvga muvofiq jurnalist psixogrammasining to‘rt komponentli modeli taklif etilgan: kognitiv-ijodiy, kommunikativ-empatik, emotsional-irodaviy va qadriyat-motivatsion komponentlar. Har bir komponentning jurnalistning kundalik kasbiy faoliyatidagi ahamiyati, axborotni izlash va tekshirish, auditoriya bilan muloqot qilish, stressli vaziyatlarda ishlash hamda kasbiy-axloqiy qarorlar qabul qilishdagi o‘rni ochib berilgan. Shuningdek, bo‘lajak jurnalistlarning individual-psixologik xususiyatlarini rivojlantirish va kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: jurnalist, kasbiy psixologiya, professiogramma, psixogramma, individual-psixologik xususiyatlar, kommunikativ kompetentlik, stressga bardoshlilik, tanqidiy tafakkur, kasbiy qadriyatlar.

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИИ ЖУРНАЛИСТА

Аннотация. В статье анализируются индивидуально-психологические требования к профессии журналиста на основе исследований российской и узбекской психологических школ, региональных научных работ и европейских исследований журналистики. В соответствии с профессиографическим подходом предложена четырёхкомпонентная модель психограммы журналиста, включающая когнитивно-творческий, коммуникативно-эмпатийный, эмоционально-волевой и ценностно-мотивационный компоненты. Раскрывается значение каждого компонента в профессиональной деятельности журналиста, включая поиск и проверку информации, взаимодействие с аудиторией, работу в стрессовых ситуациях и принятие профессионально-этических решений. Разработаны практические рекомендации по развитию индивидуально-психологических качеств будущих журналистов и совершенствованию их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: журналист, психология труда, профессиограмма, психограмма, индивидуально-психологические особенности, коммуникативная компетентность, стрессоустойчивость, критическое мышление, профессиональные ценности.

INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE JOURNALISM PROFESSION

Abstract. This article analyses the individual psychological requirements of the journalism profession based on research from Russian and Uzbek psychological schools,

regional academic studies, and European journalism scholarship. Drawing on the professiographic approach, it proposes a four-component model of the journalist’s psychogram, comprising cognitive-creative, communicative-empathic, emotional-volitional, and value-motivational components. The article examines the importance of each component in professional activities, including information gathering and verification, communication with audiences, working under stressful conditions, and making professional and ethical decisions. Practical recommendations are also provided for developing the individual psychological characteristics of aspiring journalists and improving their professional training.

Keywords: journalist, occupational psychology, professiogram, psychogram, individual psychological characteristics, communicative competence, stress resilience, critical thinking, professional values.

KIRISH

Axborot jamiyatida jurnalistning ijtimoiy o‘rni va mas’uliyati tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda jurnalist nafaqat axborotni izlovchi va tarqatuvchi mutaxassis, balki jamoatchilik fikriga ta’sir ko‘rsatuvchi, ijtimoiy muammolarni yorituvchi hamda jamiyat va davlat o‘rtasidagi axborot almashinuvini ta’minlovchi faoliyat subyekti hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalarida tarqatilayotgan ma’lumotlarning ishonchliligi, xolisligi va ijtimoiy ahamiyati ko‘p jihatdan jurnalistning kasbiy bilimlari, shaxsiy fazilatlari va individual-psixologik xususiyatlariga bog‘liq [11].

Jurnalistika insonning bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy sohasi, xarakteri, motivatsiyasi va muloqot qobiliyatlarini bir vaqtning o‘zida faollashtiradigan murakkab kasblardan biridir. Jurnalist qisqa muddat ichida katta hajmdagi axborotni qayta ishlashi, faktlarni tekshirishi, turli ijtimoiy guruhlar vakillari bilan muloqot qilishi va o‘z faoliyati natijalari uchun javobgarlikni his etishi kerak. Shu sababli kasbiy muvaffaqiyat faqat nazariy bilim yoki texnik ko‘nikmalar bilan emas, balki shaxsning kasb talablariga psixologik jihatdan mosligi bilan ham belgilanadi [1; 9].

Jurnalist faoliyatining o‘ziga xos jihatlaridan biri shundaki, u tezkorlik va aniqlikni birgalikda ta’minlashi lozim. Shoshilinch qarorlar qabul qilish, ziddiyatli vaziyatlarni yoritish, turli nuqtayi nazarlarni tahlil qilish va auditoriya ishonchini saqlash yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda rivojlangan individual-psixologik sifatlarni ham talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan jurnalist kasbiga qo‘yiladigan psixologik talablarni tizimlashtirish, ularning o‘zaro aloqadorligini aniqlash va bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida ushbu xususiyatlarni rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — jurnalist kasbiga qo‘yiladigan individual-psixologik talablarni ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish, ularni tizimlashtirish va jurnalist psixogrammasining asosiy komponentlarini aniqlash.

Tadqiqotning asosiy vazifalari jurnalist faoliyatining psixologik xususiyatlarini o‘rganish, mavjud ilmiy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish, kasbiy jihatdan muhim

sifatlarni guruhlashtirish hamda bo‘lajak jurnalistlarning psixologik tayyorgarligini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Jurnalist kasbiga qo‘yiladigan individual-psixologik talablarni o‘rganish mehnat psixologiyasi, kasbiy faoliyat psixologiyasi va jurnalistika nazariyasi bilan bevosita bog‘liq. Mazkur masalaning nazariy asoslaridan biri E.A. Klimovning kasblar tipologiyasidir. Olim kasblarni insonning faoliyat obyekti bilan o‘zaro munosabatiga ko‘ra tasniflaydi. Ushbu yondashuvga muvofiq jurnalistika, avvalo, «inson – inson» va «inson – belgi tizimi» tiplariga mansub bo‘lib, ijodiy faoliyatda «inson – badiiy obraz» tipiga xos xususiyatlarni ham namoyon etadi [1].

I.M. Dzyaloshinskiy jurnalistning ijodiy individualligini kasbiy faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib, jurnalist shaxsining ichki xususiyatlari uning material yaratish uslubi va mazmunida namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi [5]. E.E. Pronina jurnalistik ijodni voqelikni idrok etish, axborotni qayta ishlash va mualliflik matnini yaratish bilan bog‘liq murakkab psixologik jarayon sifatida tavsiflaydi [2]. Ushbu yondashuvlar kuzatuvchanlik, tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va diqqatni kasbiy jihatdan muhim sifatlar sifatida baholash imkonini beradi.

G.S. Melnik jurnalistik faoliyatda muloqot madaniyati va suhbatdosh bilan samarali munosabat o‘rnatishning ahamiyatiga e’tibor qaratadi [3]. Jurnalistning muvaffaqiyati ko‘p hollarda insonlarni tinglash, ularning fikrlarini tushunish, savollarni to‘g‘ri shakllantirish va olingan ma’lumotlarni auditoriyaga tushunarli tarzda yetkazish qobiliyatiga bog‘liq. Shu sababli kommunikativ kompetentlik jurnalist psixologiyasining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

L.G. Svitich jurnalistikaning ijtimoiy missiyasini jamiyatga xizmat qilish, jamoatchilik manfaatlarini yoritish va ijtimoiy mas’uliyatni ta’minlash bilan bog‘laydi [4]. Bu yondashuv jurnalist shaxsining qadriyat-motivatsion sohasini, xususan, kasbiy burch, halollik, xolislik va mas’uliyat kabi sifatlarni o‘rganish uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Mintaqaviy tadqiqotlarda ham jurnalist shaxsining psixologik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. A.V. Novoseltseva bo‘lajak jurnalistlarning kasbiy sifatlar haqidagi tasavvurlarini o‘rgangan va kasbiy mahorat, tashabbuskorlik, maqsadga intiluvchanlik kabi sifatlarning ahamiyatini ko‘rsatgan [6]. R. Jaksılıqbayeva va I. Bekmaxanbet jurnalistning amaliy faoliyatida psixologik individuallik va muloqot madaniyatining o‘rnini tahlil qilgan [7].

O‘zbek olimlarining tadqiqotlari ham mazkur muammoni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ya. Eminova jurnalist kasbining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini yoritgan [8]. M.M. Axmetjanov va U.S. Jumayevning kasbiy faoliyat psixologiyasi bo‘yicha ishlari esa kasb talablarini aniqlash, professiografik tavsiflash va kasbiy psixodiagnostika masalalarini nazariy jihatdan asoslashga yordam beradi [9]. E.

G‘oziyevning umumiy psixologiyaga oid ishlari shaxs, bilish jarayonlari va individual xususiyatlarni tushunish uchun umumiy nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [10].

Xorijiy jurnalistikashunoslikda M. Deuze jurnalistlarning kasbiy o‘zligini umumiy qadriyatlar, kasbiy me’yorlar va mafkuraviy qarashlar bilan bog‘liq hodisa sifatida tahlil qilgan. Olim jamoatchilikka xizmat qilish, xolislik, mustaqillik, tezkorlik va axloqiy mas’uliyatni jurnalistik kasbiy o‘zlikning muhim elementlari sifatida ko‘rsatadi [12].

Mavjud adabiyotlar jurnalist kasbining alohida psixologik jihatlarini keng yoritadi. Biroq mazkur sifatlarni yagona, o‘zaro bog‘langan tizim sifatida ko‘rib chiqish va ularni bo‘lajak jurnalistlarni tayyorlash jarayoni bilan bog‘lash zarurati saqlanib qolmoqda. Ushbu maqolada aynan shu masalaga e’tibor qaratilib, jurnalist psixogrammasining to‘rt komponentli modeli taklif etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va qiyosiy tahlil qilish asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik asosini mehnat psixologiyasi, kasbiy faoliyat psixologiyasi va professiografik yondashuv tashkil etdi.

Ish jarayonida bir nechta metodlardan foydalanildi. Birinchidan, nazariy tahlil metodi yordamida jurnalist kasbining psixologik xususiyatlariga bag‘ishlangan ilmiy manbalar o‘rganildi. Ikkinchidan, qiyosiy-tipologik tahlil orqali rus, o‘zbek, mintaqaviy va Yevropa tadqiqotlarida jurnalist shaxsiga qo‘yiladigan talablarning umumiy hamda farqli jihatlari aniqlandi. Uchinchidan, professiografik tavsiflash metodi yordamida kasbiy vazifalarni samarali bajarish uchun zarur bo‘lgan individual-psixologik sifatlar ajratib olindi. To‘rtinchidan, modellashtirish metodi asosida ushbu sifatlar to‘rt o‘zaro bog‘liq komponentga birlashtirildi [1; 9].

Professiografiya muayyan kasbning mazmuni, vazifalari va inson shaxsiga qo‘yadigan talablarini tizimli ravishda tavsiflashni anglatadi. Psixogramma esa kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan psixologik sifatlar majmuasini ifodalaydi. Mazkur yondashuv jurnalist faoliyatining murakkabligini hisobga olgan holda, kasbiy talablarni alohida fazilatlar ro‘yxati sifatida emas, balki yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Tahlil jarayonida jurnalist faoliyatining to‘rtta asosiy yo‘nalishiga e’tibor qaratildi: axborotni izlash va tahlil qilish, insonlar bilan muloqot qilish, murakkab va stressli sharoitlarda ishlash hamda kasbiy-axloqiy qarorlar qabul qilish. Ushbu yo‘nalishlarga mos sifatlar umumlashtirilib, kognitiv-ijodiy, kommunikativ-empatik, emotsional-irodaviy va qadriyat-motivatsion komponentlar shakllantirildi.

NATIJALAR

Ilmiy adabiyotlar tahlili jurnalist kasbining muvaffaqiyatli bajarilishi o‘zaro bog‘langan individual-psixologik xususiyatlarga tayanishini ko‘rsatdi. Ushbu sifatlarni tizimlashtirish natijasida jurnalist psixogrammasining to‘rt komponentli modeli ishlab chiqildi. Model jurnalistning bilish va ijodiy faoliyati, kommunikativ imkoniyatlari, hissiy-irodaviy barqarorligi hamda kasbiy qadriyatlarini qamrab oladi.

1. Kognitiv-ijodiy komponent. Mazkur komponent jurnalistning axborotni izlash, idrok etish, tahlil qilish va qayta ishlash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Uning asosiy tarkibiy qismlari kuzatuvchanlik, tanqidiy tafakkur, tezkor fikrlash, diqqatni jamlash, xotira, tahliliy yondashuv va kreativlikdan iborat.

Jurnalist har kuni turli manbalardan kelib tushadigan ma’lumotlar bilan ishlaydi. Ularning ayrimlari to‘liq, ayrimlari esa bir tomonlama yoki tekshirilmagan bo‘lishi mumkin. Shu sababli faktlarni o‘zaro solishtirish, dalillarni tekshirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va xulosalarni mavjud ma’lumotlarga asoslash muhim hisoblanadi. Tanqidiy tafakkur jurnalistga ishonchli ma’lumotni mish-mish va taxminlardan farqlashga yordam beradi.

Kreativlik esa dolzarb mavzularni aniqlash, voqealarni turli nuqtayi nazardan yoritish va materialni auditoriya uchun qiziqarli shaklda taqdim etishda namoyon bo‘ladi. Biroq ijodkorlik faktlarning ishonchliligi va xolisligidan ustun qo‘yilmasligi lozim. Demak, kognitiv-ijodiy komponent ijodiy yondashuvni tahliliy fikrlash va axborotga mas’uliyatli munosabat bilan birlashtiradi [2; 5].

2. Kommunikativ-empatik komponent. Jurnalist faoliyatining katta qismi insonlar bilan muloqot qilish orqali amalga oshiriladi. Intervyu olish, voqea ishtirokchilari bilan suhbatlashish, ekspertlar fikrini o‘rganish va auditoriya bilan aloqa o‘rnatish rivojlangan kommunikativ ko‘nikmalarni talab qiladi.

Ushbu komponent kirishimlilik, faol tinglash, empatiya, nutq madaniyati, savol berish mahorati va refleksiyani o‘z ichiga oladi. Empatiya suhbatdoshning hissiy holati va nuqtayi nazarini tushunishga yordam beradi. Faol tinglash esa ma’lumotni yuzaki qabul qilmasdan, uning mazmunini aniqlashtirish va muhim jihatlarini ajratib olish imkonini beradi.

Jurnalist suhbatdoshning his-tuyg‘ularini tushunishi bilan birga, kasbiy masofani saqlashi ham zarur. Empatiya suhbatdoshga yon bosish yoki olingan ma’lumotlarni tekshirmasdan qabul qilish degani emas. Aksincha, u inson bilan ishonchli muloqot o‘rnatish va axborotni xolis yoritish uchun psixologik sharoit yaratadi [3; 7].

3. Emotsional-irodaviy komponent. Jurnalistning kasbiy faoliyati ko‘pincha vaqt tanqisligi, yuqori mas’uliyat, tanqid, jamoatchilik bosimi va ziddiyatli vaziyatlar bilan bog‘liq. Ayniqsa, favqulodda hodisalar, ijtimoiy nizolar yoki insoniy fojialarni yoritishda hissiy barqarorlik alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur komponent stressga bardoshlilik, o‘zini boshqarish, qat’iyat, tashabbuskorlik, mas’uliyat va qiyin sharoitlarda qaror qabul qilish qobiliyatini qamrab oladi. Stressga bardoshli jurnalist murakkab vaziyatlarda hissiyotlarini nazorat qila oladi, vazifalarning ustuvorligini belgilaydi va kasbiy faoliyatini davom ettiradi.

Biroq stressga bardoshlilik hissiyotlarni butunlay bostirish yoki doimiy zo‘riqishga chidash bilan tenglashtirilmasligi kerak. Dam olish, ish va shaxsiy hayot o‘rtasidagi muvozanatni saqlash hamda zarur hollarda psixologik yordam olish kasbiy faoliyatning uzoq muddatli samaradorligi uchun muhimdir. Emotsional-irodaviy sifatlarni rivojlantirish jurnalistning nafaqat ish unumdorligini, balki psixologik farovonligini ham qo‘llab-quvvatlaydi [6; 9].

4. Qadriyat-motivatsion komponent. Jurnalistning kasbiy faoliyati muayyan axloqiy me’yorlar va ijtimoiy mas’uliyat bilan belgilanadi. Ushbu komponent halollik, xolislik, mas’uliyat, mustaqillik, kasbiy burch hissi va jamoatchilik manfaatlariga hurmat kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi.

Jurnalist axborotni tarqatishda uning ehtimoliy ijtimoiy oqibatlarini hisobga olishi, inson sha’ni va qadr-qimmatiga hurmat bilan yondashishi, shaxsiy hayot daxlsizligini e’tiborga olishi hamda tekshirilmagan ma’lumotlarni ishonchli fakt sifatida taqdim etmasligi lozim. Ushbu talablar jurnalistning kasbiy qadriyatlari va ichki mas’uliyat hissi bilan chambarchas bog‘liq.

M. Deuze jurnalistik kasbiy o‘zlikni jamoatchilikka xizmat qilish, xolislik, mustaqillik, tezkorlik va axloqiylik kabi umumiy qadriyatlar bilan izohlaydi [12]. L.G. Svitich ham jurnalistikaning ijtimoiy missiyasini jamiyatga xizmat qilish bilan bog‘laydi [4]. Demak, qadriyat-motivatsion komponent jurnalistning nafaqat qanday ishlashini, balki o‘z kasbiy faoliyatini qanday maqsad va tamoyillar asosida amalga oshirishini ham belgilaydi.

Taklif etilgan modelning asosiy natijasi shundan iboratki, jurnalistning individual-psixologik xususiyatlari to‘rtta alohida yo‘nalish sifatida emas, balki yagona kasbiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, tanqidiy tafakkur tekshirilmagan ma’lumotlarni aniqlashga yordam bersa, mas’uliyat ularni tarqatishdan oldin ehtiyotkorlik bilan qaror qabul qilishni ta’minlaydi. Kommunikativ mahorat axborot olish imkoniyatini kengaytiradi, emotsional barqarorlik esa murakkab vaziyatlarda muloqotni samarali davom ettirishga yordam beradi.

Shunday qilib, jurnalist kasbiy faoliyatining samaradorligi alohida bir sifatning yuqori darajada rivojlanganligi bilangina belgilanmaydi. U bilish, muloqot, o‘zini boshqarish va kasbiy qadriyatlarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari jurnalist kasbiga qo‘yiladigan individual-psixologik talablarni kompleks tarzda ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan to‘rt

komponentli model avvalgi ilmiy yondashuvlarni umumlashtiradi va jurnalist faoliyatining turli jihatlarini yagona tizim doirasida izohlash imkonini beradi.

Birinchidan, rus psixologiya maktabi vakillarining ishlarida jurnalistning ijodiy individualligi, axborotni idrok etishi va kommunikativ mahoratiga katta e’tibor qaratiladi [2; 3; 5]. Ushbu yondashuvlar kognitiv-ijodiy va kommunikativ-empatik komponentlarning nazariy asoslarini tashkil etadi.

Ikkinchidan, Yevropa jurnalistikashunosligida kasbiy o‘zlik, jurnalistik qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyat masalalari muhim o‘rin tutadi [12]. Bu jihat jurnalist faoliyatining samaradorligini faqat texnik va ijodiy ko‘nikmalar bilan baholash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Jurnalistning kasbiy qarorlari uning axloqiy tamoyillari va ijtimoiy mas’uliyati bilan ham belgilanadi.

Uchinchidan, o‘zbek va mintaqaviy ilmiy manbalar jurnalist kasbining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini, kasbiy tayyorgarlik va professiografik yondashuvlarni o‘rganish uchun muhim asos yaratadi [6–10]. Biroq taklif etilgan modelni milliy jurnalistika muhiti, ta’lim sharoitlari va zamonaviy raqamli axborot oqimining xususiyatlarini hisobga olgan holda yanada chuqurroq tekshirish zarur.

Raqamli jurnalistika rivojlanishi ham kasbga qo‘yiladigan psixologik talablarni kengaytirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda axborotning tez tarqalishi, auditoriyaning tezkor munosabati va noto‘g‘ri ma’lumotlarning ko‘payishi jurnalistdan yuqori darajadagi tanqidiy fikrlash, hissiy nazorat va axloqiy mas’uliyatni talab qiladi. Shu sababli zamonaviy jurnalistning psixologik tayyorgarligi an’anaviy kasbiy ko‘nikmalar bilan cheklanmasligi kerak.

Amaliy jihatdan bo‘lajak jurnalistlarni tayyorlash jarayonida quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Kognitiv-ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish. Faktlarni tekshirish, axborot manbalarini taqqoslash, tahliliy maqolalar yozish va muammoli vaziyatlarni mustaqil o‘rganishga qaratilgan topshiriqlarni ko‘paytirish lozim.

Kommunikativ kompetentlikni shakllantirish. Intervyu mashqlari, faol tinglash, nizoli muloqotlarni boshqarish va turli ijtimoiy guruhlar bilan ishlashga oid treninglarni ta’lim jarayoniga kiritish foydali.

Emotsional barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash. Vaqtni boshqarish, stressni yengish, hissiy zo‘riqishni aniqlash va murakkab vaziyatlarda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Kasbiy qadriyatlarni mustahkamlash. Jurnalistik etika, axborotning ishonchliligi, shaxsiy hayot daxlsizligi va ijtimoiy mas’uliyatga oid amaliy vaziyatlarni tahlil qilish orqali talabalarning axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Psixodiagnostik usullardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Taklif etilgan psixogramma talabalarning kasbiy rivojlanishini baholash va individual ta’lim ehtiyojlarini aniqlash uchun asos bo‘lishi mumkin, biroq uni jurnalistik faoli-

yatga yaroqlilikni belgilovchi yagona mezon sifatida qo‘llash to‘g‘ri emas. Psixologik sifatlar ta’lim, tajriba, ijtimoiy muhit va shaxsiy rivojlanish ta’sirida o‘zgarishi mumkin.

Tadqiqotning cheklangan jihati — modelning hozircha nazariy manbalar asosida ishlab chiqilganidir. Kelgusida jurnalistika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar va amaliyotchi jurnalistlar ishtirokida so‘rovnomalar, suhbatlar va psixodiagnostik tadqiqotlar o‘tkazish orqali uning tarkibiy qismlarini empirik tekshirish mumkin. Bunday tadqiqotlar kasbiy muvaffaqiyat bilan individual-psixologik sifatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada aniqroq tushuntirishga yordam beradi.

XULOSA

Jurnalist kasbiga qo‘yiladigan individual-psixologik talablarni tahlil qilish natijasida kasbiy samaradorlik shaxsning bilish jarayonlari, kommunikativ imkoniyatlari, emotsional-irodaviy xususiyatlari va qadriyat-motivatsion yo‘nalishining o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot doirasida jurnalist psixogrammasining kognitiv-ijodiy, kommunikativ-empatik, emotsional-irodaviy va qadriyat-motivatsion komponentlardan iborat to‘rt komponentli modeli taklif etildi. Ushbu model jurnalistning kasbiy faoliyatini tizimli tahlil qilish va bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida psixologik omillarni hisobga olish imkonini beradi.

Kognitiv-ijodiy komponent axborotni tahlil qilish, faktlarni tekshirish va ijodiy material yaratish uchun zarur bo‘lsa, kommunikativ-empatik komponent samarali muloqot va ishonchli axborot olishni ta’minlaydi. Emotsional-irodaviy komponent murakkab sharoitlarda ishlash va o‘zini boshqarish bilan bog‘liq. Qadriyat-motivatsion komponent esa kasbiy halollik, xolislik va ijtimoiy mas’uliyatni belgilaydi.

Amaliy jihatdan jurnalistika ta’limida ushbu komponentlarni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar, kommunikativ treninglar, stressni boshqarish usullari va kasbiy etika bo‘yicha amaliy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, psixogramma qat’iy tanlov mezoni emas, balki kasbiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi nazariy va amaliy vosita sifatida qaralishi kerak.

Kelgusida taklif etilgan modelni empirik tadqiqotlar orqali tekshirish, uning tarkibiy qismlarini aniqlashtirish va zamonaviy raqamli jurnalistika sharoitiga moslashtirish jurnalist kasbining psixologik xususiyatlarini yanada chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Климов Е.А. Психология профессионала. — М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. — 400 с.

2. Пронина Е.Е. Психология журналистского творчества. — М.: Издательство Московского государственного университета, 2002. — 320 с.

3. Мельник Г.С. Общение в журналистике: секреты мастерства. — СПб.: Питер, 2017. — 323 с. URL: https://books.yandex.ru/audio/GNBWndb3

4. Свитич Л.Г. Миссия журналистики: поле понятий и терминов // Вопросы теории и практики журналистики. — 2013. — № 3. — С. 16–36. URL: https://istina.msu.ru/publications/article/3518679/

5. Дзялошинский И.М. Творческая индивидуальность в журналистике. — М.: Издательство Московского государственного университета, 1984. — 80 с.

6. Новосельцева А.В. Специфика становления психологического портрета журналиста. — Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова. — С. 46–48. URL: https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/10953/1/46-48.pdf

7. Жаксылыкбаева Р., Бекмаханбет И. Психологическая индивидуальность в практической работе журналиста // Вестник КазНУ. Серия журналистики. — 2019. — Т. 52, № 2. DOI: 10.26577/HJ.2019.v52.i2.012. URL: https://bulletin-journalism.kaznu.kz/index.php/1-journal/article/view/1110

8. Eminova Ya. Jurnalist kasbining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari // Research and Education. — 2023. — Vol. 2, № 11. — B. 25–29. DOI: 10.5281/zenodo.10164488. URL: https://zenodo.org/records/10164488

9. Axmetjanov M.M., Jumayev U.S. Kasbiy faoliyat psixologiyasi: darslik. — T.: Fan va texnologiya, 2020. — 280 b. URL: https://library.tuit.uz/knigiPDF/gum/4-1446.pdf

10. G‘oziyev E. Umumiy psixologiya. 1–2-kitob. — Toshkent, 2002.

11. O‘zbekiston Respublikasining «Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida»gi Qonuni (yangi tahrir). URL: https://lex.uz/acts/-1106870

12. Deuze M. What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered // Journalism. — 2005. — Vol. 6, № 4. — P. 442–464. DOI: 10.1177/1464884905056815. URL: https://doi.org/10.1177/1464884905056815.